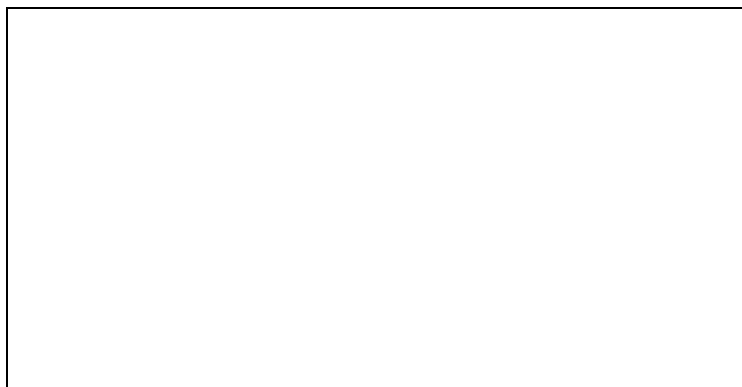

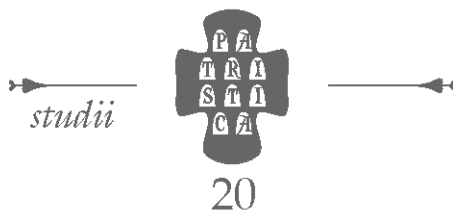
Pr. JOHN BEHR

**ASCETISM ȘI ANTROPOLOGIE LA
SFÂNTUL IRINEU DE LYON ȘI
CLEMENT ALEXANDRINUL**

Colecția „Patristica” este coordonată de
Dragoș Dâscă și Pr. Cezar Țabârnă

Referent științific:
Prof. univ. dr. Ștefan Munteanu,
Institutul de Teologie Ortodoxă „Saint Serge”, Paris

Pr. JOHN BEHR

**ASCETISM ȘI ANTROPOLOGIE LA
SFÂNTUL IRINEU DE LYON ȘI
CLEMENT ALEXANDRINUL**

Traducere din limba engleză

ADELA LUNGU

Carte tipărită cu binecuvântarea

Înaltpreasfințitului

TEOFAN

Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA

Iași, 2016

CUPRINS

Prefață	7
Abrevieri	9
Introducere	11

Partea I

<i>Irineu de Lyon: de la suflare la Dub</i>	39
---	----

<i>Capitolul I: Iconomia lui Dumnezeu</i>	52
I.1. Lucrul mâinilor lui Dumnezeu	53
I.2. Temporalitatea iconomiei	59
I.3. Semnul lui Iona	64
I.4. Desfășurarea iconomiei	75
I.5. La sfârșit, începutul	81
<i>Capitolul II: Facerea omului</i>	117
<i>Capitolul III: Creșterea omului</i>	155

Partea a II-a

Clement Alexandrinul:

<i>Pășind în vârful degetelor pe Pământ</i>	171
---	-----

<i>Capitolul IV: Antropologia</i>	177
<i>Capitolul V: Renașterea omului și viața creștină</i>	199

Capitolul VI: Viața creștină superioară:	
gnōsis, apatheia, agapē	240
Concluzii	268
Bibliografie	287
Indice general	

Prefață

În această lucrare sunt explorate modurile în care Irineu și Clement, primii doi scriitori creștini cu opere consistente, au reflectat asupra subiectelor legate de ascetism și antropologie, mai exact concepția lor despre ceea ce înseamnă a fi om. Scriind înainte ca monahismul să devină o paradigmă dominantă pentru ascetismul creștin, aceste două personalități ne oferă impresionante licăriri ale unor abordări alternative. Reflecțiile lor, cu toate acestea, sunt infuzate în scrieri care tratează subiecte teologice mai ample și pot, prin urmare, să fie înțelese deplin doar din perspectiva teologică specifică fiecărei lucrări. Astfel, a fost nevoie să se examineze în detaliu viziunile teologice, diferite precum sunt, ale fiecărui autor. În timp ce aceste studii pot fi considerate individual, ele dau loc, de asemenea, unei critici teologice, examinate în introducere și în concluzie, cu privire la acele abordări ale ascetismului din Antichitatea târzie care ignoră perspectiva teologică a textelor folosite, pe care le folosesc în schimb ca material brut, neinterpretat, în scopul propriilor preocupări – în cazul lui M. Foucault și al lui P. Brown, determinarea genealogiei subiectului (sexual) modern. Lucrările acestor doi autori pot să pară mult mai sensibile și empatică decât paginile sarcastice ale lui Gibbon și ale epigonilor lui, și personajele acestor pagini mai plauzibile decât fanaticii costelivi care au marcat primele studii – și într-adevăr, lucrările lor au multe de oferit –, dar dacă textele pe care se construiesc aceste istorii nu sunt analizate mai întâi așa cum sunt ele, mirajele rezultate nu vor fi altceva decât propriile noastre proiecții. În mod clar aceasta implică și faptul că analizele din studiul de față, care examinează modul în care doi scriitori s-au angajat în propriile lor polemici reflectate asupra firii și

locului omului în schema mai amplă a lui Dumnezeu, nu pot fi decât episoade în istoria gândirii. Lucrările acestor scriitori spun puțin, dacă nu chiar nimic, despre viețile concrete ale oamenilor reali din secolul al II-lea sau al III-lea. Pentru aceasta, alte tipuri de mărturii – economice, legale, artistice – sunt necesare, fiecare dintre acestea impunând propria sa hermeneutică. Dar aceasta nu este o limitare; astfel de reflexii pot fi surse de inspirație pentru oameni reali și pot transforma istoria.

Această lucrare este o versiune revizuită a unei teze susținute la Universitatea din Oxford în 1995. Aș dori să îmi exprim recunoștința față de Episcopul Kallistos de Diokleia pentru că mi-a călăuzit cu blândețe cercetarea, mi-a citit lucrarea și pentru inspirația permanentă, și tuturor celorlalți de pe urma cărora am profitat cât am fost în Oxford, și față de British Academy pentru că a făcut ca șederea mea acolo să fie posibilă. Aș vrea, de asemenea, să îi mulțumesc Episcopului Rowan Williams și lui Andrew Louth, examinatorii mei, pentru sugestiile lor pertinente în vederea revizuirii lucrării, și cititorilor desemnați de editorii de la Oxford Early Christian Studies pentru comentariile lor. A fost cu adevărat o șansă pentru mine să pot să cercetez o parte din materialul conținut aici în perioada în care am predat la Saint Vladimir's Orthodox Theological Seminary, New York; pentru această oportunitate și pentru observațiile lor, le mulțumesc atât colegilor cât și studenților mei. În cele din urmă, publicarea acestei lucrări este rezultatul muncii susținute depuse de echipa de la Oxford University Press, căreia îi mulțumesc.

Aș vrea să remarc faptul că, fără a dori să minimalizez problemele implicate, am folosit cuvântul „om” pe parcursul acestei lucrări pentru a mă referi la toate ființele umane, bărbați și femei, și la neamul omenesc considerat per ansamblu.

John Behr

Martie 1999

Abrevieri

Surse primare

<i>AH</i>	Irineu, <i>Împotriva ereziilor</i> (urmând numerotarea lui Massuet)
<i>Dem.</i>	Irineu, <i>Demonstrația propovăduirii apostolice</i>
<i>EH</i>	Eusebiu, <i>Istoria bisericească</i>
<i>Exc. Th.</i>	Clement Alexandrinul, <i>Excerpta ex Theodoto</i>
<i>Paed.</i>	Clement Alexandrinul, <i>Paedagogus</i>
<i>Prot.</i>	Clement Alexandrinul, <i>Protrepticus</i>
<i>QDS</i>	Clement Alexandrinul, <i>Quis Dives Salvetur</i>
<i>Strom.</i>	Clement Alexandrinul, <i>Stromata</i>
<i>SVF</i>	<i>Stoicorum Veterum Fragmenta</i> , ed. J. Von Arnim

Reviste și colecții

ACW	Ancient Christian Writers
ANF	Ante-Nicene Fathers
BKV	Bibliothek der Kirchenvater
CSCO	Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium
CSEL	Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum
ECR	<i>Eastern Churches Review</i>
ETL	<i>Ephemerides Theologicae Lovanienses</i>
FC	Fathers of the Church
GCS	Die griechischen christlichen Schriftsteller der ersten drei Jahrhunderte
GOTR	<i>Greek Orthodox Theological Review</i>
Greg.	Gregorianum
HJ	<i>Heythrop Journal</i>
HTR	<i>Harvard Theological Review</i>
JAAR	<i>Journal of the American Academy of Religion</i>
JBL	<i>Journal of Biblical Literature</i>
JECS	<i>Journal of Early Christian Studies</i>
JEH	<i>Journal of Ecclesiastical History</i>

JRS	<i>Journal of Roman Studies</i>
JTS	<i>Journal of Theological Studies</i>
LCL	Loeb Classical Library
LV	<i>Lumière et Vie</i>
NAWG	<i>Nachrichten von der Akademie der Wissenschaften in Göttingen</i>
NPNF	Nicene and Post-Nicene Fathers
NRT	<i>Nouvelle Revue Théologique</i>
OCF	<i>Orientalia Christiana Periodica</i>
OECT	Oxford Early Christian Texts
PG	Patrologia Graeca
PO	Patrologia Orientalis
PTS	Patristische Texte und Studien
RAM	<i>Revue d'Ascétique et Mystique</i>
RB	<i>Revue Bénédictine</i>
REA	<i>Revue des Etudes Anciennes</i>
REG	<i>Revue des Études Grecques</i>
RSPHTh	<i>Revue des Sciences Philosophiques et Théologiques</i>
RSR	<i>Recherches de Science Religieuse</i>
SC	Sources Chrétiennes
SJT	<i>Scottish Journal of Theology</i>
SM	<i>Studia Moralia</i>
St. Patr.	<i>Studia Patristica</i>
SVTQ	<i>Saint Vladimir's Theological Quarterly</i>
TS	<i>Theological Studies</i>
TSK	<i>Theologische Studien und Kritiken</i>
TU	Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur
TZ	<i>Theologische Zeitschrift</i>
VC	<i>Vigiliae Christianae</i>
ZKG	<i>Zeitschrift für Kirchengeschichte</i>
ZKT	<i>Zeitschrift für katholische Theologie</i>
ZNTW	<i>Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der Urchristentums</i>
ZTK	<i>Zeitschrift für Theologie und Kirche</i>

Introducere

Deși termenul „ascetism” tinde să evoce imaginea unor fanatici costelivi care obișnuiau să populeze deșerturi îndepărtate și demult dispărute, o bună parte din cultura populară și cercetarea contemporană manifestă o atracție și un interes puternic față de ascetism; poate că nu este nimic surprinzător în faptul că o cultură al cărei slogan este „spune pur și simplu nu”¹ a prilejuit prima conferință multidisciplinară dedicată acestui subiect². Fenomenul ascetic este într-adevăr un subiect de interes permanent și universal. Acest fenomen aduce în prim-plan întrebări fundamentale cu privire la ceea ce noi, ca ființe umane, credem că suntem, și, legat intrinsec de aceasta, întrebări referitoare la calea sau căile potrivite pentru realizarea dimensiunii existențiale umane în viețile noastre.

În cadrul acestui amplu fenomen care este ascetismul, istoria ascetismului creștin ridică un interes deosebit, chiar și numai pentru faptul că, acceptat sau respins, el reprezintă o parte semnificativă a structurii interne a civilizației occidentale moderne. Dar, pentru a putea vorbi astfel despre „ascetism creștin”, este nevoie să facem câteva considerații

¹ După cum subliniază G. Harpham, această interdicție se extinde dincolo de medicație pentru a include o anume dietă (fără grăsimi, fără lactate etc.), relaționarea cu sinele (sub îndrumarea psihiatrului) și, de asemenea, deși Harpham nu menționează acest lucru, relațiile sexuale, toate acestea în căutarea unei anume culturi și a unui anume stil de viață („Old Water in New Bottles”, *Semeia*, 58 (1992), 137). El s-a inspirat din lucrarea lui M. O’Neill, „Party’s Over: Self-Denial is Hot”, *The Times-Picayune*, 27 mai 1990, A-16, care redă în mod fidel această atitudine modernă: „Non este mai mult decât un prefix – a devenit un stil de viață”.

² V. L. Wimbush and R. Valantasis (eds.), *Asceticism* (Oxford, 1995).

preliminare referitoare la specificul acestui ascetism: este ascetismul creștin, așa cum au susținut unii, o deformare a adevăratului creștinism, sau el este intrinsec existenței creștine, și dacă este astfel, prin ce este diferit față de alte forme de ascetism?

Pentru mult timp s-a crezut în general că idealurile de feciorie, abstenență și înfrânare se regăseau doar în creștinism, și contrastau puternic cu o Antichitate senzuală și indecentă; sau, dimpotrivă, acel creștinism a introdus un simț represiv de vinovăție și de rușine într-o Antichitate care altfel avea o atitudine mai sănătoasă față de sexualitate³. Cu toate acestea, nici una din aceste două reprezentări nu reflectă cu acuratețe modul în care primii creștini și contemporanii lor păgâni reflectau asupra a ceea ce îi diferenția pe creștini ca o „a treia rasă”, nici evreiască și nici păgână, ci copii ai lui Dumnezeu Cel Unul. Iustin Martirul, de exemplu, scriind în a doua jumătate a secolului al II-lea, avea cunoștință cu siguranță despre diferite practici de feciorie și înfrânare. Una dintre anecdotele sale face referire la un tânăr creștin care

³P. Veyne: „Dacă unele aspecte ale vieții antice au fost distorsionate de legendă, asta e. Este o părere larg răspândită dar greșită aceea că Antichitatea era o Grădină a Edenului din care represiunea era exclusă, creștinismul având încă de strecurat viermele păcatului în fructul oprit” („The Roman Empire”, la P. Ariès and G. Duby (eds.), *A History of Private Life, 1: From Pagan Rome to Byzantium*, ed. P. Veyne, trad. A. Gold Hammer (Cambridge, Mass., 1987), 202). Primul contrast este zugrăvit în general de teologi: de ex. W. Rordorf, „Marriage in the New Testament and in the Early Church”, *JEH* 20 (1969), 208, și H. I. Marrou, „Virginitate ca un ideal, și poziția femeii în civilizația antică”, la L.C. Sheppard (trad.), *Chastity, Religious Life*, 5 (Londra, 1955), 28-38. Celălalt contrast este pus în valoare mai mult de istorici: a fost standardizat de Gibbon în *The Decline and Fall of the Roman Empire*, și a continuat să mai fie dezvoltat timp de două secole, de ex. de către E.R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety* (Cambridge, 1965), 32-6, care susține, cu toate acestea, că ascetismul creștin era o manifestare extremă mai degrabă a unei „boli endemice” din perioada Imperiului de mai târziu; a se vedea R.L. Fox, *Pagans and Christians* (New York, 1987), 336-74.

era atât de entuziasmat încât a mers la guvernatorul Alexandriei pentru a-i cere permisiunea de a fi castrat (este interesant că Iustin nu manifestă nici un semn de dezaprobare față de acest gest)⁴. De asemenea, Iustin insistă asupra faptului că actul unirii trupești trebuie avut în vedere doar în scopul procreării și că puteau fi găsiți mulți bărbați și femei în comunitățile creștine, care aleseseră să rămână feciorelnici⁵. Cu toate acestea, Iustin nu a afirmat niciodată că astfel de practici ar fi fost trăsăturile distinctive ale vieții creștine. În mod asemănător, Atenagora, puțin mai târziu, descrie procrearea ca limită pentru dorința sexuală, și afirmă, ca și când ar fi fost un fapt general acceptat, că fecioria și abstenența de la relațiile trupești ne aduc mai aproape de Dumnezeu⁶. Dar, la fel ca în cazul lui Iustin, în contextul unui text apologetic aceste afirmații erau menite să îi apere pe creștinii evlavioși în fața acuzației că relațiile de promiscuitate făceau parte din tainele lor, și să îi integreze idealurilor cultivate în vremea aceea. Textul cel mai limpede care demonstrează despre creștini că se considerau ca o „a treia rasă”, care totuși nu se diferențiază de restul populației în privința formei exterioare a vieții lor, se găsește în *Epistola către Diognet*:

Pentru că distincția dintre creștini și ceilalți oameni nu se găsește nici în ceea ce privește țara, nici limba și nici obiceiurile. Pentru că ei nu locuiesc în orașe într-o parte anume, nici nu vorbesc vreun dialect ciudat, nici nu practică (ἀσκοῦν) vreun fel de viață extraordinară... Totuși, în timp ce trăiesc în orașe grecești și barbare, după cum și-a aranjat soarta fiecare și urmând obiceiurile locale, atât în privința îmbrăcămînții și a mâncării precum și în restul vieții, ei își vădesc natura propriei cetățenii, minunate și străine în ochii celorlalți (τὴν κατάστασιν τῆς ἑαυτῶν πολιτείας). (5. 1-4)

⁴ Justin, *First Apology*, 29.

⁵ *Ibid.* 15, 29.

⁶ Athenagoras, *Legation*, 33. 1-3.

Specificul și unicitatea viețuirii creștine, ceea ce îi face să fie a „treia rasă”, nu se găsește în formele și practicile exterioare ale vieții lor, ci în „natura propriei cetățenii”.

Mărturiile păgâne contemporane ne conduc la aceeași concluzie. De exemplu, într-un comentariu la Platon, păstrat în arabă, Galen scrie despre creștini următoarele:

La fel ca și acum, îi vedem pe cei ce se numesc creștini că își trag credința din parabole [și minuni], și totuși uneori acționează la fel [ca cei care filosofează]. Pentru că disprețul lor față de moarte și față de urmările ei] ni se face cunoscut în fiecare zi, și la fel și înfrânarea lor de la trăirea împreună. Pentru că printre ei se numără nu doar bărbați, ci și femei care se înfrânează de la trăirea împreună pe tot parcursul vieții lor; printre ei se numără și unii care, prin auto-disciplină și auto-control în ceea ce privește mâncarea și băutura, și prin urmărirea entuziastă a dreptății, au ajuns la o înălțime deloc inferioară aceleia atinse de adevărații filosofi.⁷

Galen îi laudă pe creștini pentru că posedă trei virtuți importante: curajul, stăpânirea de sine și dreptatea. În loc să fie scandalizat de practica stăpânirii de sine a creștinilor în materie de mâncare și de relații intime, Galen consideră acest fapt un semn de cultivare: demonstrând aceste virtuți, creștinii „nu sunt deloc inferiori adevăraților filosofi”⁸. Presupusele consecințe negative ale activității sexuale au reprezentat o problemă care i-a îngrijorat continuu pe vechii doctori din vremea lui Hipocrate. Unii, printre care și Galen, sugerau că în cazul în care relațiile intime erau practicate potrivit unui regim strict, ele nu erau neapărat dăunătoare. Alții, cum ar fi Soranus, susțineau că, în ciuda necesității

⁷Din comentariul pierdut al lui Galen la *Republica* lui Platon, în *Galenii compendium Timaei Platonis aliorumque dialogorum synopsis quae extant fragmenta*, ed. P. Kraus și R. Walzer, *Plato Arabus*, 1, ed. R. Walzer (Londra, 1951), 99; trad. sR. Walzer, *Galen on Jews and Christians* (Oxford, 1949), 15; cf. 56-74.

naturale de procreare, „fecioria permanentă este sănătoasă atât în cazul bărbaților, cât și în cel al femeilor”, în timp ce „unirea trupească este dăunătoare în sine”⁹. Ceea ce este mai important este faptul că o astfel de gândire nu s-a dezvoltat în vid. Potrivit lui A. Rousselle, înfrânarea auto-impusă în privința relațiilor intime și dorința pentru o viață de abstenență devenise un fenomen atât de comun în societatea antică târzie, încât nu s-au făcut cercetări referitoare la problemele pe care le-ar putea cauza o astfel de înfrânare, în timp ce aceia care nu puteau să se abțină total de la activitatea sexuală trebuiau să fie liniștiți¹⁰.

Contrastul popular perimat dintre păgânii iubitori de plăceri, imorali (sau sănătoși) și creștinii virtuoși, caști (sau înfrânați) nu rămâne în picioare la o analiză mai atentă. După cum comentează Foucault, referitor la diferite morale:

Se observă că, în cele din urmă, acestea se reduc la un număr relativ mic de principii relativ simple: poate că oamenii nu sunt mult mai inventivi când vine vorba de interdicții, decât atunci când vine vorba de plăceri¹¹.

⁸ Marrou citează prima jumătate din fraza a treia pentru a demonstra că ideea de feciorie sau castitate era practic străină mentalității păgâne a lumii greco-romane („Virginitate as an Ideal”, 28). Acuzația lui Galen potrivit căreia creștinii se bazează pe credința desprinsă din parabole, mai degrabă decât pe ceva procesat rațional, este semnificativă; după cum arată J.A. Francis, „Deși rezultatele pot fi admirabile, ele sunt corupte de o metodă care face apel la emoție și credință mai degrabă decât la rațiune” (*Subversive Virtue: Asceticism and Authority in the Second-Century Pagan World* (University Park, Pennsylvania State University Press, 1955), 34 n. 35).

⁹ Soranus, *Gynaecia*, 1. 7. 32.

¹⁰ A. Rousselle, *Porneia* (Paris, 1983), 32; trad. F. Pheasant (Oxford, 1988), 20. Fox (*Pagans and Christians*, 349-50), ne amintește, totuși, că astfel de scrieri se adresau unei mici părți a populației.

¹¹ M. Foucault, *Histoire de la sexualité, 2: L'Usage des plaisirs* (Paris, 1984), 269-71; trad. R. Hurley (Harmondsworth, 1987), 32.